

**doc. dr. sc. Zvonimir Ivanović,
Kriminalističko policijska akademija Beograd**

PITANJE POSTUPANJA SA DIGITALNIM DOKAZIMA U SRPSKOM ZAKONODAVSTVU

Nakon uvođenja novih koncepata, od strane zakonodavca, u oblasti visokotehnološkog kriminala i time kreiranja novog okruženja za postupanje policije u Srbiji, kroz stvaranje potpuno novih subjekata učesnika u postupku i komplementarnih ovlašćenja za iste, prvobitna euforija je splasnula. Postavila su se nova pitanja i pojavile su se nove prepreke u postupanju sa novim oblikom kriminala – visokotehnološkim kriminalom. U okvirima ovakvih koncepata mi se bavimo pitanjima policijskih ovlašćenja u vezi obrade mesta događaja i sprovođenja uviđaja, te izuzimanja digitalnih - elektronskih tragova sa takvog mesta i pretresanja računara. Ova oblast je definisana u srpskom zakonodavstvu na više različitih mesta u legislativi krivično – procesnog prava, šta više postoje podzakonski akti naročito u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije koji se bave određenim aspektima ove oblasti i to u većem obimu i zahvatu no bilo koji drugi pravni akt u zakonodavstvu RS. Ovo je veoma razumljivo iz razloga koji propuste u ovakvoj oblasti načinjene od strane policije mogu podići na mnogo viši nivo nego u bilo kojoj oblasti. U ovom članku autor je kritički orijentisan prema postojećim zakonskim konceptima i praktičnim problemima proizilazećim iz poznatih pitanja, dok pokušava da pruži određena rešenja i odgovori na određena sporna pitanja. On to čini kroz komparativnu analizu i naučno istraživanje analize sadržaja zakonodavčevih napora, praktičnih implikacija i implmentacija sa uobičajenim i poznatim problemima i pitanjima.

Ključne reči: visokotehnološki kriminal, sajber kriminal, pretresanje i privremeno oduzimanje, uviđaj, elektronski dokazi, digitalni prostor

1. UVOD

U savremenom srpskom zakonodavstvu i njegovom dosadašnjem razvoju moguće je prepoznati nekoliko nelogičnosti u oblasti vezanoj za obradu

digitalnih tragova krivičnog dela u različitim okruženjima. Obzirom da današnja komunikaciona sredstva uključuju u velikoj većini slučajeva i svakojake oblike dodatnih elektronskih mogućnosti savremeni naučni i stručni krugovi ukazuju na probleme u vezi sa praćenjem ovakvih komunikacionih uređaja. Problemi se u najvećoj meri svode na pribavljanje odnosno proces obrazloženog zahtevanja naredbi suda (kao čuvara ljudskih prava) za određivanje posebnih dokaznih radnji u vidu preduzimanja aktivnosti od strane organa gonjenja u pogledu nadzora nad komunikacijama, tajnog praćenja i snimanja, računarskog pretraživanja ličnih podataka. U svakom od ovih slučajeva reč je o posebnim dokaznim radnjama¹²³. U praktičnom smislu veoma interesantno je razumeti redosled, dužnosti, mogućnosti kombinatorike procedura i okolnosti pod kojima akteri svih strana

¹ Posebne dokazne radnje mogu se odrediti prema licu za koje postoje osnovi sumnje da je učinilo krivično delo iz člana 162. Zakonika o krivičnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013) (ZKP), a na drugi način se ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi njihovo prikupljanje bilo znatno otežano. Posebne dokazne radnje se izuzetno mogu odrediti i prema licu za koje postoje osnovi sumnje da priprema neko od krivičnih dela iz stava 1. ovog člana, a okolnosti slučaja ukazuju da se na drugi način krivično delo ne bi moglo otkriti, sprečiti ili dokazati ili bi to izazvalo nesrazmerne teškoće ili veliku opasnost. Prilikom odlučivanja o određivanju i trajanju posebnih dokaznih radnji organ postupka će posebno ceniti da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana

² Za krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti (čl. 162 čl. 1 st. 1 ZKP); kao i za dela navedena u čl. 162. st. 1 tač 2, tj. teško ubistvo (čl. 114 Krivičnog zakonika - KZ), otmica (čl.134 KZ), prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (čl. 185 st. 2 i 3 KZ), iznuda (član 214. stav 4. KZ), falsifikovanje novca (čl. 223 st. 1 do 3 KZ), pranje novca (čl. 231 st. 1 do 4 KZ), neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246 st. 1 do 3 KZ), ugrožavanje nezavisnosti (čl. 305. KZ), ugrožavanje teritorijalne celine (čl. 307 KZ), napad na ustavno uređenje (čl. 308 KZ), pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja (čl. 309 KZ), diverzija (čl. 313 KZ), sabotaza (čl. 314 KZ), špijunaža (čl. 315 KZ), odavanje državne tajne (čl. 316 KZ), izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (čl. 317 KZ), povreda teritorijalnog suvereniteta (čl. 318 KZ), udruživanje radi protivustavne delatnosti (čl. 319 KZ), pripremanje dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije (čl. 320 KZ), teška dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije (čl. 321 KZ), nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija (čl. 348. st. 3 KZ), nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi (čl. 350 st. 2 i 3 KZ), zloupotreba službenog položaja (čl. 359 KZ), trgovina uticajem (čl. 366 KZ), primanje mita (čl. 367 KZ), davanje mita (čl. 368 KZ), trgovina ljudima (čl. 388 KZ), uzimanje talaca (čl. 392 KZ); za krivično delo iz čl. 98 st. 3 do 5 Zakona o tajnosti podataka; sprečavanje i ometanje dokazivanja (čl. 336 st. 1 KZ) ako je učinjeno u vezi sa krivičnim delom iz čl. 162 st. 1 tač. 1 i 2 ZKP. Posebna dokazna radnja iz člana 183 ZKP (prikriveni islednik) može se odrediti samo za krivično delo iz čl. 162 st. 1 tač 1. .Pod uslovima iz člana 161. ovog zakonika posebna dokazna radnja iz člana 166 ZKP (tajni nadzor komunikacije) može se odrediti i za sledeća krivična dela: neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava (čl. 199 KZ), oštećenje računarskih podataka i programa (čl. 298 st. 3 KZ), računarska sabotaza (čl. 299 KZ), računarska prevara (čl. 301 st. 3 KZ) i neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka (čl. 302 KZ). Italik fontovi u navedenim situacijama vezani su za krivična dela Visokotehnoškog kriminala u kojima po prirodi stvari mora biti digitalnih tragova, ali kao što smo videli to nije obavezan slučaj za prikupljanje digitalnih tragova.

³ Kao posebne dokazne radnje organa gonjenja za otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela iz člana 162 ZKP, uz kontrolisanu isporuku i računarsko pretraživanje podataka (čl. 178-180 ZKP), nacionalno zakonodavstvo predviđa i simulovane poslove (174-177 ZKP), a kao posebne mere organa gonjenja za otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela iz čl. 162 ZKP prikrivenog islednika (183-187 ZKP) i otkrivenog saradnika (320-326 ZKP), odnosno osuđenog saradnika (327-330).

u postupku mogu delovati. Nadležnosti različitih subjekata: pripadnika policije, tužilaštva ali i funkcionalnih oblika suda u različitim fazama postupka mogu biti problem o kojem se može razmatrati, no idemo redom. Da bi u „običnom“ ili klasičnom kriminalitetu mogli primeniti bilo koju od posebnih dokaznih radnji krivična dela koja su predmet kriminalističke kontrole i obrade treba „ukomponovati“ u dela koja su propisana zakonodavstvom kao dela na kojima se može primeniti posebna dokazna radnja. Dakle, ovakvo zadiranje u slobode i prava čoveka i građanina moguće je samo ako su u pitanju „teška“ krivična dela, i to prvenstveno ona koja su nadležnosti tužilaštava posebne nadležnosti ili ona koja su enumerativno navedena u čl.162. Od ovoga postoji jedan izuzetak koji je predviđen čl. 164 ZKP⁴. U ostalim situacijama to nije moguće, ali je moguće koristiti klasične dokazne radnje, ali neke operativno taktičke u pribavljanju materijala za krivični postupak i postupanje organa u predistražnom postupku, i istrazi. U svakom slučaju, neophodno je u ovim okvirima postupati prema pravilima pozitivnog zakonodavstva, obzirom da ZKP u čl.16, odnosno 84, uvodi definisanje nezakonitih dokaza⁵. Značajno je razumeti u kojim okvirima se ovde razmatra domašaj nadzora nad privatnošću pojedinaca. Da li je moguće razlikovati više nivoa zaštite sloboda i prava sopstvenih građana i građana drugih država koji deluju protiv države čija su društva ugrožena delovanjem stranih lica, organizacija ili lica koja im služe? Da li se u tom smislu možemo ugledati na neke starije demokratije koji ovakve situacije razlikuju štiteću unutrašnji poredak od dejstava

⁴ Ako je preduzimanjem posebnih dokaznih radnji prikupljen materijal o krivičnom delu ili učiniocu koji nije bio obuhvaćen odlukom o određivanju posebnih dokaznih radnji, takav materijal se može koristiti u postupku samo ako se odnosi na krivično delo iz člana 162. ovog zakonika.

⁵ Dokazivanje se definiše članom 15. ZKP, po kojem se dokazi prikupljaju i izvode u skladu sa ZKP. Teret dokazivanja optužbe ZKP je fokusirao na tužiocu. Sud izvodi dokaze na predlog stranaka. Sud može dati nalog stranci da predloži dopunske dokaze ili izuzetno sam odrediti da se takvi dokazi izvedu, ako oceni da su izvedeni dokazi protivrečni ili nejasni i da je to neophodno da bi se predmet dokazivanja svestrano raspravio. Ovim se u primeni načela raspravnosti i adversarijalnom postupku ubacuju elementi istražnog postupka. U svakom slučaju ZKP propisuje i ocenu dokaza i utvrđivanje činjenica članom 16. Po njemu se sudske odluke ne mogu zasnivati na dokazima koji su, neposredno ili posredno, sami po sebi ili prema načinu pribavljanja u suprotnosti sa Ustavom, ovim zakonikom, drugim zakonom ili opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, osim u postupku koji se vodi zbog pribavljanja takvih dokaza. Sud je u tom cilju dužan da nepristrasno oceni izvedene dokaze i da na osnovu njih sa jednakom pažnjom utvrdi činjenice koje terete ili idu u korist okrivljenom. Izvedene dokaze koji su od značaja za donošenje sudske odluke sud ocenjuje po slobodnom sudijskom uverenju. Presudu, ili rešenje koje odgovara presudi, sud može zasnovati samo na činjenicama u čiju je izvesnost uveren. Sumnju u pogledu činjenica od kojih zavisi vođenje krivičnog postupka, postojanje obeležja krivičnog dela ili primena neke druge odredbe krivičnog zakona, sud će u presudi, ili rešenju koje odgovara presudi, rešiti u korist okrivljenog. Takođe, definiše i nezakonite dokazi članom 84. Po istom dokazi koji su pribavljeni protivno članu 16. stav 1. ZKP ne mogu biti korišćeni u krivičnom postupku. Nezakoniti dokazi se izdvajaju iz spisa, stavljaju u poseban zapečaćeni omot i čuvaju kod sudije za prethodni postupak do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka, a nakon toga se uništavaju i o tome se sastavlja zapisnik. Izuzetno od stava 2. ovog člana, nezakoniti dokazi se čuvaju do pravnosnažnog okončanja sudskog postupka koji se vodi zbog pribavljanja takvih dokaza. Ovde vidimo najjači domašaj teorije o plodovima otrovnog drveta, ali u našoj teoriji, i sličnim pravnim sistemima (npr. Nemačka) sve više se govori i o primeni teorije neizbežnog nalaženja dokaza, koja je suprotna prvopomenutoj. Videti više u Bajović, V. Načelo utvrđivanja materijalne istine, Pravni život br.9, tom I, knjiga 539, godina LIX, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 2010., str. 657-668

stranih država, organizacija ili lica koja im služe (npr. SAD). Pitanje postupanja sa digitalnim tragovima biće definisano kao oblik analitičke delatnosti koja bi predstavljala aktivnost organa postupka na osnovu preduzete radnje (operativno – taktičke, dokazne ili posebne dokazne radnje) i nadovezujuću na nju. Dakle, ovde je u pitanju u suštini relikv preduzete radnje koja je nosilac dokaznih informacija, ali čiji osnov preduzimanja se razlikuje. U igri su i obezbeđenje lica mesta, i uviđaj i pretresanje i oduzimanje predmeta pa, logično i posebne dokazne radnje: najčešće – tajni nadzor komunikacija, računarsko pretraživanje podataka, tajno praćenje i snimanje.

Ovde se radi o primeni određenih tekovina demokratskog društva i razvoja instituta Evropskih demokratskih država, ali i teoretskih koncepata sistema koji su izvršili uticaj na naše zakonodavstvo u prihvatanju novih instituta. U tom smislu, naravno, od velikog značaja je i konsultovati praksu Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu (ESLJP) u pogledu pojedinih rešenja. Ne bi nas začudilo da naši zakonodavci neretko idu i dalje u postavljanju pojedinih uslova od Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda⁶ (EKLJP). U tom svetlu je, takođe, od značaja i analiza naše prvne prakse u ovoj oblasti koja se intenzivirala u poslednje vreme aktivnostima najrazličitijih subjekata na našoj aktuelnoj sceni.

2. RADNJE KOJE DOPRINOSU OBAVLJANJU AKTIVNOSTI NA RASVETLJAVANJU I DOKAZIVANJU DELA

Sa procesnog aspekta, uviđaj predstavlja veoma važnu dokaznu radnju koju preduzima organ krivičnog postupka po službenoj dužnosti, kada je za utvrđivanje ili razjašnjenje kakve važne činjenice potrebno neposredno opažanje organa postupka. Neposredno opažanje se vrši čulom vida ali i drugim čulima, pri čemu se mogu koristiti određena sredstva, kao što su hemijska sredstva, fotoaparati i sl., koja omogućavaju da se tragovi učine vidljivim i da se fiksiraju. U ovoj situaciji naročito je interesantno razmotriti računar i kao sredstvo fiksiranja digitalnih tragova, i njegovu upotrebu od strane organa postupka, ali i u smislu sredstva obrade i analize. Samo opažanje organa krivičnog postupka može biti praćeno i određenim merenjima, opisivanjem, upoređivanjem i fiksiranjem, kako bi neposredno saznate činjenice mogle poslužiti kao dokaz pravno relevantnih i drugih činjenica. Ove aktivnosti organ postupka može raditi sam ili uz pomoć stručnih lica, čijom pomoći će on potpunije razumeti stanje i situacije na licu mesta. Opisano će imati uticaj i na dalji tok razvoja događaja u pogledu rasvetljavanja slučaja. Utvrditi neku činjenicu pomoću uviđaja znači uveriti se (ustanoviti) da ona postoji ili ne postoji na osnovu neposrednog opažanja, a razjasniti znači neposredno opaziti neke osobine ili odnos predmeta ili tragova krivičnog dela, koji služe da se razjasni (shvati) postojanje ili nepostojanje kakve za postupak

⁶ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf poslednji put pristupljeno 10.03.2015

važne činjenice⁷. Preduzimanjem radnji koje imaju dokazni značaj, dakle, stvara se odgovarajući činjenični sklop koji omogućuje javnom tužiocu da donese dovoljno osnovanu odluku u pogledu daljeg postupanja (donošenje naredbe o sprovođenju istrage ili u pogledu optuženja)⁸. Ipak, pri preduzimanju dokaznih radnji jasno je da mnoge operativno taktičke ili potražne radnje omogućavaju sprovođenje radnji koje imaju dokazni značaj.

U pogledu dokaznih radnji neophodno je razmoriti pitanje uviđaja računara, obzirom na to da je zakonodavac uvodeći posebnu radnju pretresanja uređaja za automatsku obradu podataka, kao i opreme na kojoj se čuvaju ili se mogu čuvati elektronski zapisi (za koju je predvideo da se preduzima na osnovu naredbe suda i, po potrebi, uz pomoć stručnog lica, prema čl.152, st.3. ZKP) otvorio novo poglavlje u radu sa ovakvim uređajima u procesnom smislu. Problem koji se ovde može potencirati se vezuje za shvatanje uređaja koji u ovom radu možemo generalno odrediti kao računar⁹ jer se isti može shvatiti i kao komunikaciono sredstvo sa kojeg se u trenutku obrade (u smislu obezbeđenja lica mesta, uviđaja i pretresanja) i ostvaruje komunikacija, koja može obuhvatiti i nadležnosti drugih subjekata i nadležnosti organa drugih država. Generalno ova radnja bi se mogla odrediti, prema najširem obliku zahvatanja (zadiranja u prava i slobode), skupnim nazivom pretresanje računara i uređaja nosilaca digitalnih tragova. U našoj konstelaciji radnji u ZKP ovo nije ni potražna radnja ni posebna dokazna radnja, već dokazna radnja. Za ovu radnju neophodna je naredba suda (sudije za prethodni postupak) a na obrazloženi predlog javnog tužioca. U ovom smislu kao blaži oblik zadiranja u slobode i prava pojavio bi se uviđaj, a i dalje kao dokazna radnja. Još blaži oblik bi imala radnja obezbeđenja mesta kriminalnog događaja, koja predstavlja preduslov vršenja uviđaja, kao potražna ili operativno taktička mera i radnja. Najviši stepen uslova koji se moraju ispuniti od strane organa gonjenja vezuje se za posebne dokazne radnje zbog njihovih načina vršenja i invazivnosti u slobode i prava čoveka. U tom smislu za predmet našeg interesovanja vezuju se radnje automatskog računarskog pretraživanja ličnih i sa njima vezanih podataka, kao i tajni nadzor komunikacija. U tom smislu još jedna mera predstavlja do sada nepoznatu meru u našem zakonodavstvu a vezuje se za ovu kombinaciju elemenata (računar, komunikacije, lociranje) to je pribavljanje evidencije ostvarene komunikacije, korišćenje baznih stanica ili lociranje mesta sa kojeg se obavlja komunikacija, prema čl.286. st.3. to je nalog sudije za prethodni postupak. Izdaje se na obrazloženi predlog javnog tužioca od strane

⁷ Priručnik za primenu novog ZKP, ur. Bejatović, S. Škulić, M. Ilić, G. 2013, Beograd, Fiducija Misija OEBS u Srbiji. str.83.

⁸ U tom smislu i drugih odluka kao npr. odluku o sprovođenju finansijske istrage, kao i u pogledu mogućeg angažovanja jedinice za finansijske istrage (JFI) u cilju obezbeđenja dokaza (a kasnije i podnošenja zahteva za trajno oduzimanje imovine, ili da prvobitna saznanja oceni kao netačna i odustane od daljeg postupka).

⁹ KZ u čl.112, pod nazivom značenje izraza definiše: (33) Računar je svaki elektronski uređaj koji na osnovu programa automatski obrađuje i razmenjuje podatke. (34) Računarski sistem je svaki uređaj ili grupa međusobno povezanih ili zavisnih uređaja od kojih jedan ili više njih, na osnovu programa, vrši automatsku obradu podataka.

pomenutog sudije. I ovde je lestvica za postizanje kriterijuma pribavljanja formalnih uslova za sprovođenje mere na dovoljno značajnom nivou. Samo za uviđaj nije neophodna nareba radi vršenja radnje. Smisao ovakve radnje postoji naročito obzirom na cilj i logiku vršenja uviđaja, naime neposredno čulno opažanje u ovakvim slučajevima bilo bi i više nego potrebno za očuvanje činjeničnog stanja aktivnih prozora i komunikacija na datom računaru u specifičnom momentu u vremenu. U tom smislu posebno je značajno, sa aspekata koje zahteva procesno pravo, ispuniti pravnim normama predviđene uslove u cilju vršenja određenih posebnih dokaznih radnji ili dokazne radnje pretresanja, a u svrhu obezbeđenja dokaza. U pogledu digitalnih dokaza hitnost je od presudnog značaja. U cilju potpunijeg shvatanja posebno je značajno razlikovati granice uviđaja kao dokazne radnje na računaru od pretresanja računara. Uz ovo treba napomenuti i da je moguće uvesti u razmatranje ovom prilikom i druge – potražne ili operativno taktičke radnje, kao one koje doprinose sprovođenju ovih radnji. Uviđaj računara ne bi bio ništa drugo do uviđaj pokretnih stvari koji bi sprovelo stručno lice, čijim bi se radnjama, koje su prilikom sprovođenja ovakve dokazne radnje radnje koje služe sprečavanju nastanka nepovratnih izmena i oštećenja podataka u računaru, odnosno u mrežnom okruženju. U skladu sa postojećom sudskom praksom ova radnja može biti veoma lako definisana. U ovom pravcu idu čak i podzakonski akti u Srbiji¹⁰. U pogledu primera iz sudske prakse nije se smatralo pretresanjem pregledanje sms poruka na telefonu¹¹, a kako možemo na tome dalje razmatrati, nije se postavljalo pitanje problema nadzora komunikacije (posebne dokazne radnje), u više različitih postupaka koji su se povodom datog predmeta vodili¹². Analogijom izvedenom iz ovog slučaja moguće je mnoge stvari zaključiti, u pravcu pitanja vršenja uviđaja na računarima, ali pri tom moramo voditi računa i o činjenici da je nakon ovih odluka sudske prakse donet novi ZKP. U njemu je prvi put regulisano pretresanje uređaja za AOP i nosilaca digitalnih dokaza. Takođe ovim zakonikom je predviđeno i vršenje uviđaja na stvarima. Razlika uviđaja i pretresanja i ovde može biti veoma

¹⁰ Treba napomenuti da je obaveznom instrukcijom o prikupljanju i obezbeđenju elektronskih dokaza MUP RS od 26.02.2013. god. striktno propisano ko je i kada nadležan za postupanje i obezbeđenje dokaza u elektronskom obliku, za krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti, bez obzira koja krivična dela su u pitanju,

¹¹ Presuda Okružnog suda u Čačku K. 96/07 od 15. oktobra 2007. godine i presuda Vrhovnog suda Srbije Kž-I-2678/07 od 18. februara 2008. godine) - Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, br. 1/2008,

¹² Logika kojom se rukovalo u ovom smislu mogla se vezati za momenat kada se uvid u komunikaciju vrši (dakle ne u trenutku vršenja komunikacije), mogućnost izlaganja javnom mestu telefona i poruka na njemu, dostupnost svima. Ali bez obzira na opravdanje u pitanju su oblici komunikacije između dvaju osoba *inter partes*, ali se može dedukovati i o logici da je komunikacija u pitanju *res inter alios acta* što jeste problematično ako se postavlja pitanje prava uvida u takve. Ovde je moguće zaključivati i o pogrešnoj logici sudske odluke u pogledu sms poruka i ostvarivanja uvida od strane organa postupka. U svakom slučaju postavlja se pitanje domašaja određenih radnji organa postupka, ali i u pogledu cilja i smisla dokazne radnje uviđaja. Prosto mora se razumeti potreba hitnog postupanja kod preduzimanja dokazne radnje uviđaja koja bi obezbedila predmete i tragove od oštećenja izmene ili gubitka, a što je pretežni značaj postupka, a što predstavlja *ratio legis* i drugih slučajeva o kojima će kasnije biti reči – npr. pretresanje lica i uzimanje tragova i uzoraka biološkog porekla.

precizna, naime, kada bi govorili o pretresanju lica, stana i ostalih prostorija ili prevoznih sredstava onda govorimo o potpunijem i značajnijem zadiranju u privatnost lica, koja su u osnovi preduzimanja radnje lica čije se stvari, stanovi ili intimni delovi tela pretresaju radi pronalaženja lica ili predmeta za kojim se traga. Pretresanje predstavlja daleko temeljniju radnju u odnosu na uviđaj u svom zahvatu (mada neki autori ukazuju da je neophodno da radnju uviđaja u većini slučajeva prati i pretresanje)¹³. Smisao pretresanja i jeste direktno zadiranje u srž predmeta pretresanja, pa u tom cilju čak i oštećenja stvari koje se pretresaju (pod preciznim zakonskim uslovima čl.157. st.2. ZKP). U pogledu razmatranja ove problematike kod pretresanja računara, tableta, telefona ili drugih uređaja za obradu podataka, zadiranje u privatnost bi obuhvatilo primenu mnogih alatki kojima se suštinski vrše dubinske pretrage ili „secira“ sadržina memorije (i kratkotrajne i dugotrajne – RAM, ROM i tvrdih diskova)¹⁴. Pomenute alatke idu od pretražujućih do onih kojima se sadržina svih memorijskih jedinica duplicira i čuva kao ukupna kopija memorijskih modula na računaru ili uređaju za elektronsku obradu podataka, neki govore o pravljenju idealne kopije (goustovanju ili kreiranju imidža) tvrdog diska i trenutnog sadržaja RAM memorije, ali ni ovo nije kraj memorijskih obuhvatanja. Značajno je napomenuti da svaki uređaj ostavlja određen trag na uređaju sa kojeg nešto izuzima (u digitalnom smislu), osim u slučajevima posebno opremljenih *write-blocker* elementima. Moguće je u tom smislu vršiti i „seciranje“ stanja mrežne komunikacije kroz snimanje potpunog protoka mrežnog saobraćaja, koji obuhvata ukupnu komunikaciju uređaja koji se posmatra i svih drugih komunikacionih medija koji sa njim u tom trenutku ostvaruju taj saobraćaj. Ovo već jeste pitanje nadzora komunikacije¹⁵. Poslednje o čemu se govorilo ipak se razlikuje u odnosu na uviđaj. Analogiju koju ovde možemo koristiti vezaćemo za slična postupanja prilikom vršenja uviđaja u fizičkom svetu. Naravno ukoliko uviđaja ne bi bilo u materijalnom okruženju, svi uticaji iz spoljnog sveta bi uticali na uništenje, oštećenje izmenu tragova i predmeta nastalih izvršenjem krivičnog dela. Hitnost i neophodnost reagovanja ovde je od presudnog uticaja u cilju obezbeđenja objektivnih i pravih izvornih dokaza. Zašto bi se ovakve okolnosti razlikovale u elektronskom okruženju? Nije li elektronsko okruženje još više podložno izmenama, oštećenju i uništenju digitalnih tragova? Upravo otud i potreba da se razmatra pitanje sprovođenja digitalnog uviđaja, koji bi se sprovodio prema svim uređajima za automatsku obradu podataka. Naime, problemi vezani za okolnosti koje se mogu pojaviti prilikom pretresanja stana i ostalih prostorija sve više su od značaja prilikom zaticanja uređaja za automatsku obradu podataka u takvim slučajevima. U ovom slučaju jedino što se mora definisati jeste odgovornost lica za postupanje

¹³ Videti Simonović, B. Kriminalistika, 2012, Kragujevac

¹⁴ Obavezna instrukcija MUP o kojoj je bilo reči razlikuje računare, telefone, PDA uređaje i mrežnu opremu kao objekte kod kojih se obezbeđuju digitalni tragovi.

¹⁵ Garancija iz člana 41. Ustava Srbije po kojoj je „tajnost pisama i drugih sredstava komuniciranja nepovrediva“ a odstupanje od tajnosti dozvoljeno „samo na osnovu odluke suda“.

sa ovakvim dokaznim materijalom, i učvršćivanje lanca dokazivanja, čemu stremi pomenuta obavezna instrukcija MUP RS. Savremeni način života diktira sve širu i značajniju upotrebu informacionih tehnologija i sve više uređaja uključenih u svakodnevni život čoveka. Posebno je u tom smislu problematično očuvanje onih podataka koji nose epitet nestalnosti, konkretno informacija i podataka koji se nalaze u radnoj memoriji ovih uređaja RAM (eventualno *cache*) ili ROM memoriji. Njihova postojanost je kratka, a oni nose i sadrže informacije o poslednjim pregledanim materijalima sa interneta ili poslednjim izmenama pojedinih dokumenata ukoliko pamćenje nije izvršeno (ili program nije podešen na automatsko pamćenje). Namernim ili slučajnim gašenjem uređaja ili obaveznom instrukcijom o postupanju sa digitalnim dokazima MUP RS¹⁶ predviđenih „čupanja“ iz naponskih instalacija radi prekidanja nekih procesa dolazi do nepovratnog gubitka ovih podataka. Motivacija kreatora obavezne instrukcije je bila da se spreče moguće negativne posledice po dokazni materijal ali u ovom slučaju je možda upravo to problem, no to treba razmotriti na licu mesta, šta više obavezna instrukcija je za cilj imala kontrolu štete koju pripadnici policije opšte nadležnosti mogu naneti. U ovakvim slučajevima specijalizovan i stručno osposobljen radnik može preduzeti mere koje su praćene njegovim službenim beleškama, bez bojazni da će nešto pogrešiti, a što je implicirano obaveznom instrukcijom davanjem ovlašćenja SSIM i odeljenju za borbu protiv VTK.

3. ULOGA STRUČNOG LICA

Prilikom preduzimanja uviđaja organ postupka će po pravilu zatražiti pomoć stručnog lica forenzičke, saobraćajne, medicinske ili druge struke, koje će, po potrebi, preduzeti i pronalaženje, obezbeđivanje ili opisivanje tragova, izvršiti potrebna merenja i snimanja, sačiniti skice, uzeti potrebne uzorke radi analize ili prikupiti druge podatke. Na opisani način stručno lice samo pomaže organu postupka da kvalitetno obavi uviđaj, dok organ postupka neposredno opaža činjenice i zapisnički ih konstatuje. Tragovi i predmeti do kojih se došlo uviđajem, kasnije najčešće bivaju predmet veštačenja. Međutim, kad organ postupka pre sprovođenja uviđaja oceni da bi prisustvo veštaka bilo od koristi za davanje nalaza i mišljenja, na uviđaj može pozvati veštaka, umesto ili pored stručnog lica. U toku sprovođenja uviđaja, veštak može predložiti da se razjasne pojedine okolnosti (čl. 120 st. 4. ZKP) za koje smatra da su od važnosti za njegovo davanje nalaza i mišljenja. U ovom slučaju možemo govoriti i o angažovanju stručnog savetnika za okrivljenog i oštećenog. To takođe podrazumeva i mogućnost učešća ovih lica kako u uviđaju tako i pretresanju računara¹⁷. Da bi navedena lica mogla da iskoriste zakonom predviđeno pravo

¹⁶ Obavezna instrukcija o prikupljanju i obezbeđenju elektronskih dokaza od 26.02.2013.god.

¹⁷ Istražnom uviđaju mogu prisustvovati oštećeni, okrivljeni, njegov branilac i stručni savetnik (čl. 300 st. 3 ZKP), takođe i raspravnom uviđaju (čl. 404 st. 3).

da prisustvuju uviđaju, organ krivičnog postupka ih mora obavesti o vremenu i mestu njegovog sprovođenja. Zbog vremena u kome se preduzima i izrazite hitnosti, istražnom uviđaju ne može prisustvovati, po logici stvari, nepoznati osumnjičeni i drugi za njega vezani subjekti¹⁸. Navedena lica koja prisustvuju uviđaju imaju pravo da predlože prikupljanje pojedinih dokaza, da traže određena objašnjenja, kao i da zahtevaju da se unesu u zapisnik eventualne primedbe na rad organa postupka. Veći problem bi mogao biti prisustvo tolikog broja lica na mestu događaja, čime se može uticati i na kvalitet i postojanje odnosno očuvanje predmeta i digitalnih tragova, pa bi onda mogli razmisliti o tolikom angažovanju lica. Sa druge strane moguće je tako nešto preduprediti kvalitetnim i adekvatnim oblicima dokumentovanja preduzetih radnji na mestu događaja. Ono što uviđaj računara (uređaja za automatsku obradu podataka i nosioce digitalnih podataka) čini drugačijim u odnosu na svaku drugu stvar i u odnosu na pretresanje jeste mogućnost adekvatnog i potpunog evidentiranja svih mera i radnji na mestu i okruženju (virtuelnom) vršenja ove radnje. Smisao ovakvog oblika evidencije jeste sprečavanje mogućnosti prigovora nepravilnog postupanja od strane organa postupka. Ovakava aktivnost omogućava dalje analize nakon vršenja uviđaja, a takođe daje i mogućnost razlikovanja sa pretresanjem kao dokaznom radnjom. Registracija aktivnosti može biti višestruka, kroz audio vizuelno snimanje aktivnosti stručnog lica prilikom postupanja u pogledu pregleda i vršenja uviđaja računara (AOP) ili pretresanja, ali neophodno je da ovakvu aktivnost prati i zapisnički oblik registracije (preporuka je da se bez obzira na bilo kakvu zapisničku evidenciju ipak sastavlja i službena beleška) aktivnosti stručnog lica u smislu potpunijeg objašnjenja postupanja. Organ postupka u tom smislu angažuje lica koja imaju stručnost i specijalizovana znanja u postupanju sa uređajima za AOP odnosno digitalnim tragovima.

Ovako obezbeđeni predmeti i tragovi kao i zabeleženo stanje računara kasnije mogu poslužiti u veštačenju ali i pretresanju računara (uređaja za AOP odnosno nosioca digitalnih podataka), jer se time može smanjiti vreme potrebno za odlučivanje o tome koji delovi opreme će biti korišćeni i koje tehnike upotrebljene za pretresanje računara. Sa druge strane moguće je i prilikom vršenja uviđaja napraviti idealnu kopiju računara i svih njegovih memorijskih periferija, bez menjanja sadržaja (pomoću različitih uređaja i softverskih rešenja, npr. Ncase, FTK Imager i sl.), ili drugog oblika uticaja na računar, koja može imati višestruku ulogu. Jedna od veoma značajnih uloga ovakve idealne kopije ili imidža memorije jeste i upoređivanje sa stanjem računara koji se pretresa u nekom kasnijem momentu, ali ima mnogo drugih plodotvornih oblika korišćenja ove kopije. Interesantno je ovde postaviti pitanje granica zadiranja u slobode i prava čoveka i građana u slučaju kada se pravi idealna kopija, obzirom da ima teoretičara koji smatraju da je pravljenje isto vezano za pretresanje a ne za uviđaj. Mi ćemo ipak ograničiti naše shvatanje na druge oblike evidentiranja aktivnosti

¹⁸ Priručnik, str.83.

prilikom vršenja uviđaja a idealnu kopiju prepustiti pretresanju¹⁹.

U cilju analize i upoređivanja odredaba ZKP u vezi uviđaja interesantno je razmotriti odredbe vezane za uviđaj lica. Prilikom preduzimanja uviđaja lica, okrivljenog ili nekog drugog lica, mogu se pod zakonskim uslovima uzeti uzorci biološkog porekla radi analize (čl. 141) i uzorci za forenzičko-tehničku analizu (čl. 142). Ove odredbe ne uslovljavaju aktivnosti pristankom lica (bez obzira da li je osumnjičeni ili drugo lice), dakle, više se ne postavljaju uslovi vezani za druge subjekte – u prethodnom ZKP naredba ili odobrenje suda (tada u funkcionalnom obliku istražnog sudije), pristanak lica čiji se biološki uzorci uzimaju. Novi ZKP daje prostor zaključivanja o prevashodnosti (pretežnosti značaja) interesa postupka, te da organi gonjenja u opravdanim momentima mogu *ipso facto* preduzimati invazivne radnje prema subjektima u postupku, zadirući dublje u njihovu privatnost, usled pretežnijeg značaja utvrđivanja određenih činjenica u postupku od zaštite privatnosti. Ove mere su potkrepljene i drugim pravnim aktima, npr. Ustavom Republike Srbije. Prikazano rezonovanje takođe ide u prilog vršenju uviđaja računara i uređaja za AOP. Zakonikom je predviđen i uviđaj stvari. Predmet uviđaja stvari su pokretne i nepokretne stvari. Iako to nije posebno predviđeno kao kod uviđaja lica, uviđaj stvari se preduzima ako je za utvrđivanje ili razjašnjenje neke činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje organa postupka. U tom smislu za određene stvari neophodno je prisustvo stručnog lica, čime se omogućava pitanje stručno obavljenog uviđaja na računaru ili drugom uređaju za AOP. Stvari mogu biti u posedu okrivljenog ili drugih lica. Nije potrebno da okrivljeni ili drugo lice bude vlasnik tih stvari ili da ima kakvo drugo stvarno pravo nad tim stvarima, dovoljno je da stvari budu u njihovom faktičkom posedu.

Svako je dužan (a ne samo državni organi) da organu postupka omogući pristup stvarima i pruži potrebna obaveštenja²⁰. Ukoliko se steknu zakonski uslovi, pokretne stvari nad kojima se vrši uviđaj mogu biti privremeno oduzete. Nekada je za vršenje uviđaja potrebno da organ postupka uđe u stanove, zgrade ili druge prostorije. U tim slučajevima, da bi se izvršio uviđaj stvari, potrebna je naredba suda o pretresanju (čl. 155) a u slučaju računara naredbe za pretresanje računara ili da se držalac s tim saglasi (čl. 158 st. 1 tač. 1).

U smislu komentara u ovakvom slučaju moguće je razmatrati *ratio legis* prethodno pominjane norme o uzimanju bioloških uzoraka radi analize odnosno uzorci za forenzičko – tehničku analizu. U cilju razmatranja vidimo da je logika koja je postavljena u ovoj normi zanemarena u slučaju računara, ali praktično treba ukazati zakonodavcu da se u budućnosti može slediti. Naime,

¹⁹ Upravo mogućnost korišćenja u kasnijoj analizi pruža različite mogućnosti zloupotrebe, pa tako se preporučuje ograničen krug lica koji to mogu raditi uz striktno dozvole pristupa prilikom ovakve analize. U tom cilju neophodno je propisati standardne operativne procedure koje bi u ovoj oblasti uvele red u postpanju svih nadležnih organa.

²⁰ Postoje zemlje u kojima je predviđena aktivna obaveza lica koje je držalac stvari predaje, ali i kod računara obaveza omogućavanja pristupa zaštićenom računaru ili mreži, koja je snabdevena i sankcijom zatvora ukoliko to obavezano lice ne uradi. U pitanju je npr. Velika Britanija.

ako računar predstavlja pokretnu stvar, i ako postoji neophodnost zaštite dokaza digitalne prirode, ne može postojati prerogativ zaštite privatnosti i ličnih i porodičnih prilika. Interes rasvetljavanja događaja i istrage prevazilazi ove stubove zaštite analogno biološkim uzrocima. Naime ako postoji nešto što bi imalo prerogativ privatnosti to su uzorci biološke prirode – iz takvih uzoraka se može zaključivati o najrazličitijim posledicama po lice čiji je uzorak u pitanju: terminalne bolesti, razne genetske anomalije, mogućnosti nekompatibilnosti sa partnerom, nepostojanje veze između zakonskih roditelja i potomaka i sl. U tom cilju od interesa je razmotriti i sledeće odredbe. Uzimanje bioloških uzoraka i druge medicinske radnje mogu se primeniti i prema drugom licu kad je potrebno utvrditi postojanje traga ili posledice krivičnog dela na tom licu. Do ovog saznanja može se doći prilikom vršenja uviđaja lica (čl. 134 st. 2). I uzimanju bioloških uzoraka ili medicinskim radnjama može se pristupiti i bez pristanka lica, izuzev ako bi nastupila kakva šteta po njegovo zdravlje. Uzimanje uzoraka biološkog porekla i medicinske radnje preduzimaju se na osnovu naredbe javnog tužioca ili suda. Preduzimanje ovih radnji poverava se stručnim licima iz oblasti medicine. Uzorci za forenzičko-genetičku analizu su tragovi biloškog porekla koji služe za utvrđivanje DNK otiska. Zakonikom su predviđena dva slučaja u kojima je dopušteno uzimanje uzoraka za forenzičko-genetičku analizu (čl. 141 ZKP.): (1) radi otkrivanja učinioca krivičnog dela ili utvrđivanja drugih važnih činjenica i (2) uzimanje uzoraka od osuđenog lica radi registracije. U prvom slučaju, uzimanje biloških uzoraka za forenzičko-genetičku analizu moguće je radi otkrivanja učinioca krivičnog dela ili utvrđivanja drugih činjenica u postupku, što je faktičko pitanje koje procenjuje organ postupka. Uzimanje uzoraka u ove svrhe može narediti javni tužilac ili sud. S obzirom na njihovu svrhu (otkrivanje učinioca), potreba za uzimanjem ovih uzoraka najčešće će nastati u predistražnom postupku i fazi istrage, a moguća je i na glavnom pretresu radi utvrđivanja identiteta okrivljenog ili drugih važnih činjenica. Uzorci se uzimaju: (1) sa mesta izvršenja krivičnog dela i drugog mesta na kome se nalaze tragovi krivičnog dela; (2) od okrivljenog i oštećenog, i bez njihovog pristanka, izuzev ako bi nastupila kakva šteta po njihovo zdravlje; (3) od drugih lica ako postoji jedna ili više karakteristika koja ih dovodi u vezu sa krivičnim delom.

U drugom slučaju, biološki uzorci za forenzičko-genetičku analizu uzimaju se od osuđenih lica kome je izrečena krivična sankcija koja se sastoji u lišenju slobode. Uzimanje ovih uzoraka naređuje sud po službenoj dužnosti u odluci o izricanju krivične sankcije. Razlozi pravne sigurnosti i pretpostavka nevinosti nalažu da se uzimanju uzoraka može pristupiti tek pošto presuda ili rešenje o izricanju krivične sankcije stane na pravnu snagu. Ovaj biološki uzorak se može uzeti samo od osuđenih lica za koja je uzimanje uzoraka za forenzičkogenetičku analizu izričito propisano. Prema zakonu, uzorci za forenzičko-genetičku analizu mogu se uzeti: (1) od okrivljenog kome je za krivično delo učinjeno sa umišljajem izrečena kazna zatvora preko jedne godine; (2) od okrivljenog koji je oglašen

krivim za krivično delo protiv polne slobode (pošto se sva krivična dela protiv polne slobode mogu izvršiti samo sa umišljajem, suvišno je uneto u procesni zakonik klauzula da ta dela moraju biti umišljajno izvršena) i (3) od lica kome je izrečena mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja. Ako zakonodavac daje ovakva ovlašćenja organu postupka u slučajevima uzimanja uzoraka, šta ga to sprečava u slučajevima uviđaja računara? U tom smislu moguće je kontemplirati na analogiji opisanog, da je ova odredba bespotrebno postavljena sa znatno višim standardom u cilju zaštite računara, odnosno sadržaja na njemu i drugim uređajima za AOP nego što je to slučaj sa genetskim biološkim materijalom odnosno uzorcima za forenzičko – tehničku analizu.

U smislu razmatranja još jedne vrste uviđaja predviđene ZKP – om od posebnog značaja za digitalne dokaze je pitanje Uviđaja mesta. Predmet uviđaja mesta je, u stvari, ono mesto koje se u kriminalistici označava kao „lice mesta“, a to je mesto izvršenja krivičnog dela (mesto gde je radnja krivičnog dela preduzeta ili gde je nastupila posledica), kao i svako drugo mesto na kojem se mogu naći predmeti ili tragovi krivičnog dela (čl. 136 st. 1). U smislu ovoga veoma je interesantno razmotriti virtuelni prostor, kao okruženje u kojem je moguće vršiti uviđaj. Lancerote, Budimpeštanska konvencija o sajber kriminalu²¹ propisuje svojom odredbom čl.21, mogućnost vršenja presretanja komunikacije, istina ova mera kao jedan od oblika zaštite ima obaveznost postojanja naredbe za ovakvu aktivnost. Dodatni problem je postojanje nadležnosti drugih država i potreba postojanja zahteva za uzajamnu pravnu pomoć, čije trajanje je veoma dugo. Poslednje pomenuto je u suprotnosti sa potrebama hitnosti u slučajevima obezbeđenja digitalnih – vremenski krhkih podataka, te je i u tom slučaju moguće razmišljati o postojanju potrebe da i u takvim slučajevima podcrtsmo uvođenje nekih elemenata radnje uviđaja.

Uviđaju mogu prisustvovati ovlašćeni tužilac, oštećeni, okrivljeni i njegov branilac, i to kako istražnom, tako i raspravnom uviđaju. Da bi navedena lica mogla da iskoriste zakonom predviđeno pravo da prisustvuju uviđaju, predviđena je obaveza za organa krivičnog postupka da ih obavesti o vremenu i mestu njegovog sprovođenja, izuzev ako postoji opasnost od odlaganja. Ova mogućnost je u slučaju digitalnih tragova veoma prisutna. Ako navedena lica, koristeći zakonsko pravo, prisustvuju uviđaju, ona imaju pravo da budu aktivna, tj. da stavljaju konkretne predloge, da traže određena objašnjenja, kao i da zahtevajuda se unesu u zapisnik određeni činjenični podaci i njihove eventualne primedbe na rad organa krivičnog postupka. Prisustvo stručnog savetnika je ovde veoma imanentno obzirom da postoji specifičnost okruženja i potrebna znanja za razumevanje postupanja stručnih lica u toku vršenja ovakvog uviđaja.

²¹ <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&NT=185> poslednji put pristupljeno 10.03.2015.

4. ZAKLJUČAK

Opisane radnje prikazane su u svetlu aktuelnog stanja u procesnoj i kriminalističkoj materiji u vezi sa pribavljanjem dokaza. Kao što se može videti iz priloženog u pitanju su kompleksni oblici aktivnosti čija polazna osnova jeste dobro postavljena, ali se u praksi postavljaju različiti problemski momenti. Podela radnji na aktuelne potražne, dokazne i posebne dokazne radnje, ali i ovlašćenja predviđena drugim zakonima, obzirom na problematiku jeste neophodna ali takođe usložnjava postupanje svih organa a posebno organa postupka. Neophodno je da organ postupka u svakom momentu zna osnov postupanja, a za to su zaduženi pored procesnih odredaba (ZKP) i Zakon o policiji, a kao što smo videli i određeni podzakonski akti – obavezna instrukcija, bar kada je u pitanju postupanje policije. No, u ovom smislu policija se i javlja kao organ postupka predviđen ZKP –om koji u nadležnosti ima obezbeđenje predmeta i tragova na mestu krivičnog događaja, prvi u dodiru sa reliktima krivičnog dela. Kompleksnost životnih okolnosti zahteva dobro poznavanje propisa, ali i sposobnost snalaženja u različitim složenim situacijama i događajima. Upravo u tim momentima je od krucijalnog značaja šta kada i kako preduzeti, sa jasnim pravnim osnovom i nedvosmislenim postupanjem u okviru datih ovlašćenja. Ovo omogućava pravljenje adekvatne kriminalističke kombinatorike u postupanju organa postupka a sve u cilju efikasnijeg i adekvatnijeg rasvetljavanja krivičnog dela i hvatanja njegovog učinioca. Stavovi doktrine i stručne javnosti se u određenim momentima moraju sučeljavati kao u prikazanom u ovom tekstu i smatramo da je naučni doprinos razmatranja ovih pitanja vrlo značajan za primenu u praksi, time i pretendujemo da ukazivanjem na slabosti pomerimo ukupno stanje makar i korak unapred. U tom smislu nadamo se da smo postigli smisao razmatranja digitalne analize i njen procesni značaj u ovom radu.

Literatura

1. Bajović, V. Načelo utvrđivanja materijalne istine, Pravni život br.9, tom I, knjiga 539, godina LIX, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 2010., str. 657-668.
2. Banović, B. Urošević, V. Ivanović, Z.: „Phishing shemes-Typology and Analyses“, pg. 85-88, The 8th Biennial International Conference, Policing in Central and Eastern Europe; Social Control of Unconventional Deviance, Conference Proceedings, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, ISBN 978-961-6821-04-9, Ljubljana, Slovenija, 2010. UDK 343.85(4-191.2-11)(082).
3. Ivanovic, Z. Urosevic, V.: „The role of Serbia in the International fight

- against high technology crime“, pg. 9, International conference “Role and place of the Republic of Serbia in International organizations” , Book of Apstacts, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2010.
4. Ivanović, Z., Banović, B. (2011). Analiza pravne regulative nadzora nad komunikacijama i praksa Evropskog suda za ljudska prava. Bezbednost, Beograd, 53(1), 93-115.
 5. Priručnik za primenu novog ZKP, ur. Bejatović, S. Škulić, M. Ilić, G. 2013, Beograd, Fiducija Misija OEBS u Srbiji. str.83.
 6. Ivanović, Z. u Harmonizacija zakonodavstava Republike Srbije sa pravom EU, Analiza harmonizacije propisa u oblasti VTK, IMPP, IUP, HSS Beograd, 2012, str.795-808.
 7. Ivanović, Z. Dragović, R. Uljanov, S. The role of regional organization in combating cybercrime in Western Balkans, in Western Balkans: from stabilisation to integration, 2012. Eds. Miroslav Antevski, Dragana Mitrović, Institute for International Politics and Economics, pp.468-480.
 8. Ivanović, Z. Lajić, O. Upporednopravna analiza mera suprotstavljanja visokotehnoškom kriminalu, Kultura polisa, ur. Ljubiša Despotović, UDK:316.334.56:008, ISSN:1820-4589, COBISS.SR-ID 199568391, str.171-191.
 9. Ivanović, Z. Čvorović, D. Srpski paradoks presretanja komunikacija, IV savetovanje: Zloupotreba informacionih tehnologija i zaštita (ZITEH-12), Zbornik radova (CD-ROM), ISBN 978-86-909511-2-3, COBISS.SR-ID 190893324, Beograd, 18-19. maj 2012.
 10. Ivanović, Z. Banutai, E, Cyber crime cooperation in see through the view of PCC SEE and Cybercrime@IPA SEE 2012, Str. 52-65, International scientific conference Improvement of relations between Serbia and Southeast European states, Belgrade, 8-9 October 2012 UDK:343.533::004 004.056.5:34 343.9:004.738.5 COBISS.SR-ID1024217257.
 11. Uljanov, S. Urošević, V. Ivanović, Z. Visokotehnoški kriminal iz ugla međunarodne saradnje kriminalističke policije, str.530-541. Zbornik radova Konferencije Internacionalne asocijacije kriminalista, Međunarodna i nacionalna saradnja i koordinacija u suprostavljanju kriminalitetu, na Kelebiji, Banjaluka 2010.
 12. Žarković, M. Lajić, O. Ivanović, Z. Policijsko postupanje prilikom

obežbeđenja mesta krivičnog događaja kao preduslov za uspešnu forenzičku identifikaciju NBP. - ISSN 0354-8872. - Vol. 15, br. 2 (2010).

13. Presuda Okružnog suda u Čačku K. 96/07 od 15. oktobra 2007. godine i presuda Vrhovnog suda Srbije Kž-I-2678/07 od 18. februara 2008. godine) - Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, br. 1/2008.
14. Simonović, B. Kriminalistika, 2012, Kragujevac.
15. Odluka Ustavnog Suda Srbije br. IUz-1218/2010 od 19.04.2012.

Summary

Issue of dealing with digital evidence in Serbian legislative

After the introduction of new legislative concepts for hi-tech crimes and creating new environment in Serbian policing practice, through founding of new subjects and complementary jurisdictions for them, initial euphoria has gone. We have faced new questions and new obstacles in tackling of new crime, cybercrime. In that concept we are addressing issues of police power to process the crime scene and to search and seizure digital – electronic evidence. This area is defined on different levels in contemporary Serbian criminal procedure legislative; moreover there are bylaws especially in Ministry of Interior of Republic of Serbia which deal with some aspects of this area more thoroughly than any legal act in Serbia. That is very understandable because of the impact that omissions in this field made by police can produce more problems than any other mistake. In this paper authors are critically oriented to existing legal concepts and practical problems arising from known issues, while trying to present some solutions to existing problems and issues. This is done by comparative analysis and scientific research of content analysis of legislative efforts, practical implications and implementations with common and known problems and issues.

Keywords: hi-tech crime, cybercrime, search and seizure, processing of crime scene, digital evidence, electronic or digital space